

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ ГОЛОСОВОЇ КУЛЬТУРИ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Розглянуто поняття “голосова культура”, “компоненти”, “критерії”, “показники”; визначено критерії та показники сформованості голосової культури в майбутніх учителів.

Ключові слова: *компоненти, критерії, показники, голосова культура, майбутні вчителі, професійна підготовка.*

Проблема підготовки майбутніх учителів до голосового навантаження набуває сьогодні особливого значення, що пов'язано з тим, що останнім часом, незважаючи на успіхи сучасної медицини не тільки не фіксується зменшення кількості порушень голосу серед педагогів, а навпаки, спостерігається стійка тенденція до збільшення захворюваності голосового апарату серед педагогів з 30–40% (у 30–60-і рр. ХХ ст.) до 55–60% випадків – в останнє десятиліття (Т. Лебедев, О. Орлова, В. Панкова, G. Bohme, H. Gundermann, R. Satalloff та інші), що актуалізує пошук ефективних шляхів зниження кількості порушень голосу серед педагогів [7; 9; 14]. Однією з найголовніших причин порушень голосу є неправильна техніка голосоведення і, як наслідок, перенапруження голосового апарату (З. Аникеева, Л. Дмитрієв, О. Лаврова та ін.).

Проблеми постановки голосу, розвитку мовного дихання традиційно вирішували переважно в галузі сценічного мистецтва (підготовка співаків і акторів), де необхідність спеціальної голосової підготовки була й залишається очевидною. На сьогодні відомі праці в галузі становлення акторського голосу (І. Козлянникова, М. Кнебель, Н. Петрова, І. Промтова, С. Савкова, Е. Саричева, К. Станиславський та ін.). Акустичні особливості процесу голосоутворення досліджували Л. Дмитрієв, Н. Жинкін, А. Мюзенхольд, С. Ржевкін, А. Рудаков, Р. Юссон, а фізіологічні основи постановки голосу – М. Грачова, К. Злобін, І. Павлов, І. Сеченов, Ю. Фролов, О. Яковлев. Наукові праці останніх років (А. Капської, А. Князькова, Л. Крамущенко, Т. Ладиженської, А. Михальської, Н. Тарасевич та ін.) присвячені постановці голосу, розвитку мовлення як складової педагогічної майстерності. Однак, незважаючи на значущість наукових розробок, більшість випускників педагогічних закладів залишаються не підготовленими до великих голосових навантажень. Таку думку підтверджує факт, що 55% молодих педагогів уже на першому році роботи мають різні за ступенем порушення голосу [9; 11; 14].

Виходом із цієї ситуації, на нашу думку, є оволодіння майбутніми вчителями голосовою культурою, що забезпечить не лише загальні, міждисциплінарні знання про голос, а й стане підґрунтям формування професіоналізму та педагогічної культури вчителя. Вивчення стану сформованості голосової культури передбачає необхідність розробки критеріїв і показників цієї інтегральної характеристики.

Мета статті полягає в розгляді критеріїв та показників сформованості голосової культури в майбутніх учителів.

Процес пошуку та перевірки на практиці системи критеріїв і показників передбачає здійснення аналізу наявних підходів до розуміння їх сутності. Вивчення проблем критеріїв у педагогічних дослідженнях показало наявність декількох основних підходів до їх розуміння.

У педагогічній і психологічній довідковій літературі термін “критерій” (від грец. *kriterion* – засіб судження) визначається як мірило для визначення, оцінка предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації; підстава для оцінювання, визначення або класифікації чогось; мірило, мірка [1]; стандарт, виходячи з якого можна приймати рішення, робити оцінки або класифікацію; рівень досягнень, що визначається метою, за ступенем наближення до якої оцінюється прогрес [12].

Термін “показник”, за “Новим тлумачним словником української мови”, означає: свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення чого-небудь [8].

П. Городов, під критерієм розуміє показник, на підставі якого можна судити про ефективність процесу. А. Спірін, досліджуючи проблему взаємозв'язку критеріїв і показників, вважає, що кожен показник передбачає визначення відповідних йому критеріїв. Л. Савенкова і Г. Гапончук зауважують, що критерій включає в себе сукупність основних показників, які розкривають певний рівень якого-небудь явища.

Ми розуміємо “голосову культуру” як інтегроване, системне, динамічне, особистісне утворення й розглядаємо його як компонент педагогічної культури, що включає: ціннісне ставлення спеціаліста до голосу; знання щодо будови, роботи голосового апарату, прагнення до розширення своїх знань; вміння володіти своїм голосом.

Голосова культура є складним багатокомпонентним особистісним утворенням, тому воно має свої структурні компоненти, серед яких: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-операційний, процесуальний, особистісно-діяльнісний.

Усі компоненти голосової культури майбутніх учителів мають відповідні критерії, кожен з яких включає в себе сукупність показників. Дослідження рівня сформованості критеріїв і показників дає можливість спрогнозувати ефективність виконання професійних завдань майбутніми вчителями.

Першим компонентом голосової культури ми вважаємо *мотиваційно-ціннісний*, який передбачає ціннісне ставлення педагога до голосу (як до свого, оскільки голос є інструментом педагогічної діяльності, так і до голосу своїх вихованців). Майбутні педагоги повинні усвідомити, що саме від можливостей їх голосу залежить успіх у майбутній діяльності, професійне довголіття педагога та навіть надбання матеріальних статків, оскільки голос є їх джерелом.

Ми висуваємо певні припущення, що цей компонент у педагогів є несформованим. Результати проведеного анкетування абітурієнтів педагогічного навчального закладу виявили, що вони не замислюються над тим, що їх майбутня педагогічна діяльність пов'язана з великим голосовим навантаженням, а тому не звертають уваги на стан та можливості свого голосового апарату.

Таке становище пов'язано з тим, що в повсякденному житті частіше молоді люди використовують діалогічну мову, у процесі якої співрозмовники знаходяться на невеликій відстані один від одного, що не вимагає великих голосових якостей, тому їх голос легко справляється з навантаженнями.

Однак уже під час проходження педагогічної практики майбутні педагоги починають відчувати голосовий дискомфорт, який стає дедалі більшим залежно від тривалості та активності студентів під час педагогічної практики, а саме: голос виявляється недостатньо гнучким, швидко стомлюється, як наслідок – студенти починають замислюватись над станом та можливостями свого голосу.

Високий рівень інтересу до можливостей свого голосу зафіксовано в студентів старших (IV та V) курсів та молодих педагогів, що пов'язано з тим, що вони під час педагогічної діяльності відчували недосконалість роботи голосового апарату.

Не формується мотиваційно-ціннісний компонент голосової культури й під час навчання в педагогічному навчальному закладі, оскільки немає просвітницької профілактичної роботи щодо основних порушень голосу, що частіше фіксуються у вчителів, та їх основними симптомами. Про те, що ціннісне ставлення до голосу не сформовано й у вчителів, підтверджує той факт, що під час профоглядів виявляється в 3,5 раза більша захворюваність голосомовного апарату в педагогів, ніж зареєстровано за листками непрацездатності (за даними російських учених) [14]. Цей факт підтверджують і дані анкетування, проведеного М. Калініним, за результатами якого виявлено, що більше ніж половина викладачів не звертаються взагалі по медичну допомогу при проблемах, пов'язаних з голосом, тобто реальний рівень захворюваності голосомовного апарату педагогів значно вищий.

Відомо, що професійні порушення голосу виявляються в трьох ступенях.

При *першому ступені* розлади голосу не супроводжуються видимими змінами з боку голосового апарату, наявні лише суб'єктивні відчуття (втомлюваність голосу, обмежений діапазон звучання, сухість у глотці, першіння), об'єднані під назвою *фонастенія*.

При *другому ступені* розлади голосу виражаються в тому, що, крім суб'єктивних скарг, спостерігається недостатня робота смикателів голосової щілини, також до цієї групи належить “катар втоми”, за якого наявне стійке почервоніння, розширення судин на поверхні складок.

При *третьому ступені* виявляються значні зміни голосових складок: крововиливи, відшарування слизистої оболонки по краях голосових складок [9, 14].

Спостереження показують, що педагоги не звертають уваги на основні ознаки порушень голосу на першій, початковій, а іноді й на другій стадіях. А якщо і звертаються до фоніатрів, то, як правило, вже на третій стадії, тоді, коли фіксуються вже значні зміни в голосових зв'язках, тобто згадують про свій голос лише тоді, коли стає занадто пізно.

Отже, є всі підстави стверджувати, що рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компоненту голосової культури серед педагогів є дуже низьким.

Сформованість мотиваційно-ціннісного компоненту тісно взаємопов'язаний з *когнітивним компонентом* голосової культури, що передбачає засвоєння знань стосовно будови та механізмів роботи голосового апарату. Але головним є те, що важливі знання не самі по собі, а їх система, яка включає: *теоретичні знання*, котрі необхідні для здійснення діяльності; *знання-засоби*, що сприяють формуванню вмінь, виконанню певних дій, операцій.

Ми впевнені, що майбутнім педагогам необхідно оволодіти *теоретичними знаннями* стосовно будови та функціонування голосового апарату та *знаннями-засобами*, що сприяють ефективному використанню голосу.

Найчастіше педагоги не вміють ефективно володіти своїм голосом, оскільки не мають чіткого уявлення про анатомо-фізіологічну будову голосового

апарату та процес, за допомогою якого утворюється голос у нормі та при різних порушеннях.

Про необхідність цієї роботи говорили ще відомі вчителі співу ХІХ ст. Ф. Ламперті і М. Garcia, які примушували своїх учнів виконувати важкі партії не раніше, чим учень вивчить голосовий апарат, а потім уже дозволяли вчитися володіти цим апаратом [10, с. 3].

В. Морозов у праці “Вокальний слух і голос” пише: “Людський голос – “живий музичний інструмент”, у багато разів складніший, ніж скрипка або фортепіано, крихкий, примхливий і підкоряється не лише музичним, а ще й фізіологічним законам. Для того, щоб “грати” на ньому, потрібно знати його “технічні” властивості” [2].

Проведений нами аналіз навчальних програм у педагогічних навчальних закладах засвідчив відсутність належної уваги щодо розвитку голосу під час навчання. На сьогодні роботу з розвитку голосу проводять лише на музичних факультетах, де основною навчальною дисципліною, в межах якої здійснюється розвиток голосових даних студентів, є “Сольний спів”. Але аналіз навчальної програми з дисципліни дає змогу стверджувати, що підготовка в класі сольного співу орієнтована на виконавську діяльність. В основі голосової підготовки студентів музичних факультетів лежить методика вокальної освіти співаків-виконавців, спрямована на розвиток вокального голосу та відкорегована для роботи зі студентами педагогічних навчальних закладів (спрощений репертуар, занижені вимоги до вокально-технічної майстерності). Враховуючи існуючі відмінності в методиці роботи з удосконалення вокального та мовного голосу, виникає необхідність проведення роботи з формування голосової культури серед студентів музичних факультетів, а також усіх інших факультетів без винятку.

Так, серед переліку навчальних предметів не існує предмета, який би передбачав підготовку майбутніх педагогів до голосових навантажень: знайомив би з будовою роботою голосового апарату, основними симптомами голосових порушень, етапами розвитку голосу тощо.

Знання етапів розвитку голосу дає змогу усвідомлено підходити до охорони свого голосу та голосу своїх вихованців, оскільки у відповідні вікові періоди голос вимагає особливого, дбайливого ставлення до себе. О. Орлова відокремлює такі стадії: становлення, зрілого стану, згасання й деструкції. Отже, зміни в голосі відбуваються впродовж усього життєвого циклу, що виявляється в змінах голосу за силою, тембром, висотою та діапазоном [9, с. 60].

Отже, великий дар природи – голос людини – не отримує в педагогічних закладах належного розвитку. Ця проблема майже не вирішується. Тому виникає необхідність у введенні предмета “Голосова культура рура” в процес підготовки майбутніх педагогів усіх спеціальностей.

Третім компонентом голосової культури є *емоційно-операційний*. Вчені фіксують тісний зв'язок між психікою людини й голосом. Завдяки голосу людина передає внутрішні емоції. А враховуючи, що робота педагога емоційно насичена, майбутні вчителі повинні оволодіти вмінням контролювати свій емоціональний стан і тим самим позитивно впливати на роботу голосового апарату.

Наступний, четвертий компонент голосової культури – *процесуальний*, що передбачає розкриття природних особливостей голосу й на їх основі вдосконалювати техніку мовлення. І. Козлянінова та Є. Чарелі вважають, що найдорожче в людсько-

му голосі – його природне звучання: “краса” голосу – це, перш за все, неповторний індивідуальний тембр голосу, незалежно від того, низький він чи високий [6, с. 6].

Можливості голосу, які дані людині від народження, унікальні. Це підтверджує той факт, що гучність голосу новонародженого може досягати 110 ДБ. Це дає змогу перекикувати звучання симфонічного оркестру. Немовля може не просто кричати, а робити це досить тривалий час, тоді як більшість дорослих уже через декілька хвилин інтенсивного використання “втрачають” голос.

Таке становище пояснюється тим, що сучасне суспільство блокує природу людського голосу, і дитина втрачає феноменальні властивості голосу, дані природою. Звучання голосу – наслідок фізичних процесів, тому м’язи тіла мають бути вільними від напруги, щоб бути сприятливими до імпульсів мозку, які породжують мову. Дуже часто голос страждає від емоційних, інтелектуальних та душевних затисків, коли затиски усуваються, голос здатен передавати все багатство думки, а для цього голос необхідно звільнити від напруги й затисків [3].

Вдосконалити природні можливості голосу допомагає *техніка мовлення*.

У педагогіці її розглядають як технічну або фізіологічну частину мовлення або як апарат голосотворення й словотворення; сукупність засобів, які забезпечують нормальну діяльність мовленнєвого апарату в процесі промовляння; підготовка мовленнєвого апарату для реалізації мовлення; система вправ чи управління мовленнєвим апаратом; вироблення певних умінь і навичок, що являє собою технічну справу; сукупність елементарних прийомів тощо. Усі ці тлумачення характеризують суть техніки мовлення як суто технічну, механічну частину мовлення, доведену до автоматизму. Так, процес вироблення техніки мовлення як сукупності засобів мовленнєвої майстерності складається зі спеціальних технічних вправ для вироблення артикуляційних навичок, тренування фіксованого видиху різної довжини, оволодіння голосовим діапазоном, темпом тощо. Ці вправи як гами, як гімнастика тренують правильні відчуття мовленнєвого апарату, сприяють формуванню відповідних навичок. Головним елементом техніки мовлення є голос, саме він забезпечує інтонацію, тональну характеристику того чи іншого вислову, і завдяки голосу часто ЯК перетворюється в ЩО сказано, суттєво доповнюючи або навіть змінюючи зміст мовлення.

Педагогічна діяльність потребує сформованість відповідних професійних якостей голосу серед яких:

БЛАГОЗВУЧНІСТЬ ГОЛОСУ – чистота його звучання, відсутність неприємних призвуків (хрипоти, сипіння, гугнявості тощо). Вміння надати голосу благозвучності сприймається слухачами (на підсвідомому рівні) як ознака вихованості, інтелігентності, вимогливості до себе. Благозвучність голосу зазвичай пов’язана з гарною дикцією, з вимовою “повного стилю”.

СТІЙКІСТЬ ГОЛОСУ – потенційна стабільність його висоти, гучності та тембру, незалежно від тривалості звуків, що вимовляються (співаються). У цьому разі виключаються такі голосові дефекти, як тремтіння: “баранчик” у голосі, раптове зникнення звучання, некеровані переходи від грудного до головного регістру (те, що називають ще “дати півня”). На слух стійкість голосу сприймається як упевненість, спокійна наполегливість мовця асоціюється з його гарним фізичним станом. Стійкість голосу є наслідком загальної врівноваженості напруження та розслаблення в м’язах голосового апарату, їхньої правильної координації. Наявність стійкості (у сукупності з витривалістю) дає підставу вважати цей голос поставленим.

ПОЛЬОТНІСТЬ – здатність голосу бути чутним на далекій відстані за мінімальних витрат сил того, хто говорить або співає. При цьому й у того, хто говорить (або співає), і в того, хто слухає, виникає почуття полегшеного звуковидобування – голос немовби “летить”. Незалежно від типу голосу (бас, тенор чи сопрано), висоти й теситури, а також гучності звучання, у польотному голосі завжди наявна певна металевість, чується своєрідний приємний на слух “дзвіночок” або “переривчастий свисточок” – призвук в області четвертої октави, якщо скористуватися нотним позначенням. Високочастотні обертони в цій області (2000–4000 Гц), що мають назву високої форманти, наше вухо сприймає з найбільшою легкістю, тому звук, у спектрі якого є такі обертони, відрізняється гарною чутністю. Наявність високої форманти викликає також ефект уявного “наближення” джерела звука, у звукорежисурі відомого як “ефект присутності”, тобто виокремлення на тлі багатьох інших звуків. Польотний голос, який зазнає впливу всіляких шумів (серед яких можуть бути й сторонні голоси), рельєфно виокремлюється, немов “прорізує” шумову перешкоду та тим самим виявляє перешкодостійкість.

Польотність – одна з найважливіших характеристик тембру професійного, зокрема педагогічного, голосу. Якщо в голосі відсутня польотність, то це не лише збіднює виразні та взагалі комунікативні можливості мовця, а й вказує на нерациональну організацію фонації, недостатнє володіння голосом. Справа в тому, що поява високої форманти як акустичної ознаки польотного голосу зумовлена певною конфігурацією резонаторів мовного тракту, а також специфічною взаємодією м’язів дихальної системи й гортані. Правильна постановка голосу дає змогу надати йому, крім інших якостей, і польотності.

ПЕРЕШКОДОСТІЙКІСТЬ – здатність протистояти зовнішнім звуковим перешкодам, до яких належать, наприклад, шум дитячих голосів, звуки з вулиці або з коридору, звуковий супровід кінофільму чи телепередачі, у разі потреби ввести свій коментар або зробити розпорядження тощо. Перешкодостійким голос стає внаслідок тембродинамічної корекції, коли гучність голосу трохи перевищує гучність перешкоди, а його тембр контрастує із забарвленням звуків оточення. У багатьох випадках перешкодостійкість виникає завдяки польотності голосу.

АДАПТИВНІСТЬ (від лат. *adaptare* – пристосовувати) – здатність голосу точно підлаштовуватися до даних акустичних умов: залежно від величини і форми приміщення, де доводиться говорити, його гучності (великої реверберації) або заглушеності (малої або нульової реверберації); кількісного складу та просторового розташування слухачів – за допомогою відповідних варіацій тембру, висоти, гучності й інших параметрів забезпечувати гарну чутність, фонетичну розбірливість і комфортне сприйняття мови.

Адаптивність можлива лише тоді, коли голосу доступні різні градації гучності, велика різноманітність тембрів, широкий висотний (мелодійний) діапазон. Разом з тим феномен адаптивності виникає лише при цілеспрямованого слухового контролю мовця, коли сприйняття власного голосу в певних акустичних умовах він аналізує з позиції комунікативної доцільності.

ГНУЧКІСТЬ, РУХЛИВІСТЬ (МАНЕВРЕНІСТЬ) ГОЛОСУ – здатність голосу за волею мовця швидко та невимушено переходити з однієї висоти на іншу, з гучного звучання на тихе, з одного тембру на інший; від м’якої атаки до твердої або придихової; переключати й змішувати регістри. Гнучкість голосу необхідна вчителю, щоб він міг висловити все різноманіття емоційних нюансів, що виникають у постійно мінливих ситуаціях мовного спілкування.

СУГЕСТИВНІСТЬ ГОЛОСУ (від лат. *suggestio* – навіяння) – здатність голосу діяти на емоції та поведінку слухачів незалежно від змісту вимовлених слів. Стосовно педагогічної діяльності сутність сугестивності голосу полягає в тому, що вчитель за допомогою деяких нюансів тембру апелює до учнів, заволодіває їхньою увагою, викликає в них співчуття та стимулює поведінкові реакції, оминаючи аналітичну сферу усвідомлення, послаблюючи критичне ставлення до змісту мови.

ВИТРИВАЛІСТЬ (невтомлюваність) – якість професійного (педагогічного) голосу, яка характеризує його з погляду високої працездатності голосового апарату та дає змогу витримувати тривале мовне навантаження без шкідливих фізіологічних наслідків зі збереженням тембральних, динамічних і висотних параметрів.

Усі перелічені параметри в сукупності становлять специфічну характеристику професійного голосу педагога. *Педагогічний голос* – це професійно сформований голос, який повною мірою забезпечує звукову сторону педагогічного спілкування [4, с. 5].

Усі перелічені компоненти голосової культури взаємопов'язані, їх взаємодія виявляється в *особистіно-діяльнісному* компоненті, який передбачає: *дотримання гігієнічних норм охорони голосу* для досягнення професійного голосового довголіття, а також *самостійне вдосконалення якостей педагогічного голосу* впродовж професійної діяльності, оскільки, “почавши роботу над своїм голосом, її не припиняють все життя, якщо бажають володіти своїм голосом досконало” [13].

Висновки. Учитель, який володіє голосовою культурою, здатний в процесі педагогічної діяльності найбільш повно розкрити, виявити, виразити педагогічний потенціал своєї особистості настільки, звичайно, наскільки ним володіє. Якщо ж учитель не володіє голосовою культурою, то професійно найбільш значуща якість особистості педагога може залишитися (і нерідко залишається) нереалізованою. У цій ситуації вчитель, навіть маючи високий педагогічний потенціал, може залишатися ніби поза педагогічним процесом, і не здатний ні захоплювати цікавою розповіддю, ні переконувати, ні вплинути особистим прикладом. Тобто можна стверджувати, що голосова культура є тим засобом, завдяки якому в педагогічній діяльності виявляється певна професійна якість учителя.

Оволодіння майбутніми педагогами голосовою культурою забезпечить краще засвоєння учнями навчального матеріалу, знизить кількість захворювань голосового апарату серед педагогів, а також дасть змогу запобігти порушенню голосу серед дітей, оскільки голос учителя є своєрідним зразком для учнів, які досить легко засвоюють як гарні, так і погані звички. Отже, учитель повинен бути живим прикладом правильного використання голосового апарату.

У подальших дослідженнях можливе вивчення здобутків театральної, вокальної педагогіки та їх використання в процесі фахової підготовки педагогічних працівників.

Список використаної літератури

1. Большой толковый психологический словарь / [пер. с англ. Ребер Артур]. – М. : АСТ : Вече, 2001. – Т. 1 – 592 с.
2. Вокальный букварь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://global-project.narod.ru/vocal/vocal2.html>.
3. Казакова Л.С. Голосо-речевой тренинг и работа над литературным текстом : учеб.-метод. пособ. / Л.С. Казакова ; ЧГАКИ. – Челябинск, 2005. – 50 с.
4. Князьков А.А. Техника речи и постановка голоса / А.А. Князьков ; Моск. гос. пед. ин-т им. В.И. Ленина. – М. : Прометей, 1990. – Вып. 2. – 68 с.

5. Князьков А.А. Формирование профессионального голоса в педагогическом вузе (в курсе “Культура речи учителя”) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / А.А. Князьков. – М., 1991. – 194 с.
6. Козлянинова И.П. Речевой голос и его воспитание : учеб. пособ. по курсу “Сцен. речь” для театр. вузов / И.П. Козлянинова, Э.М. Чарели ; Гос. ин-т театр. искусства им. А.В. Луначарского. – М. : ГИТИС, 1985. – 100 с.
7. Лаврова Е.В. Нарушения голоса : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Е.В. Лаврова, О.Д. Коптева, Д.В. Уклонская. – М. : Академия, 2006. – 128 с.
8. Новий тлумачний словник української мови / [укл. В.В. Яременко, О.М. Сліпущко]. – К. : Аконіт, 2001. – Т. 2. Ж–О. – 911 с.
9. Орлова О.С. Нарушения голоса / О.С. Орлова. – М. : АСТ : Астрель; Владимир : ВКТ, 2008. – 220 с.
10. Пустынникова Г.Н. Практическое пособие по воспитанию речевого и певческого голоса / Г.Н. Пустынникова. – М. : Альянс, 2009. – 128 с.
11. Савостьянов А.И. 300 упражнений учителю для работы над дыханием, голосом, дикцией и орфоэпией / А.И. Савостьянов. – М. : Педагогическое общество России, 2005. – 160 с.
12. Советский энциклопедический словарь. – М., 1990. – 621 с.
13. Сценическая речь : учебник / под ред. И.П. Козляниновой и И.Ю. Промитовой. – 4-е изд., испр. – М. : ГИТИС, 2006. – 536 с.
14. Шидловська Т.А. Функціональні порушення голосу / Т.А. Шидловська. – К. : Логос, 2011. – 523 с.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013.

Перетяга Л.Е. Критерии и показатели сформированности голосовой культуры у будущих учителей

Рассматриваются понятия “голосовая культура”, “компоненты”, “критерии”, “показатели; определяются критерии и показатели сформированности голосовой культуры у будущих учителей.

Ключевые слова: *компоненты, критерии, показатели, голосовая культура, будущие учителя, профессиональная подготовка.*

Peretyaga L. Criteria and Indexes of Forming Voice Culture of Prospective Teachers

Conceptions “voice culture”, “components”, “criteria”, “indexes” were considered; criteria and indexes of forming voice culture of prospective teachers were defined.

Key words: *components, criteria, indexes, voice culture, prospective teachers, professional training.*